

УПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДУ АКТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ В СИСТЕМУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

INTRODUCTION OF METHOD OF ACTIVE SOCIO-PSYCHOLOGICAL COGNITION INTO THE SYSTEM OF TRAINING OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS

У різних напрямках психологічної роботи з людьми в різних сферах суспільної практики широко використовуються активні соціально-психологічні методи. Оволодіння такими методами поряд з іншими психологічними технологіями і прийомами є обов'язковим для кожного кваліфікованого практичного психолога. У статті розглянуто основні теоретичні і методичні підходи до використання активного соціально-психологічного навчання в діяльності практичного психолога. Відображаються базові методи, що застосовуються в роботі з людьми, – соціально-психологічний тренінг, групова дискусія, імітаційні ігри тощо. Основною метою застосування методів активного соціально-психологічного навчання є формування вмінь і навичок спілкування, формування комунікативної компетентності у штучно створеному соціально-психологічному середовищі, яким виступає група психологічного тренінгу. У статті розглянуто соціально-психологічний тренінг як систему активної підготовки практичних психологів до майбутньої професійної діяльності. Проведено аналіз теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних науковців-психологів, який свідчить, що важливою перевагою соціально-психологічного тренінгу є використання навчального ефекту групових взаємодій і реалізація принципу активності його учасників. Визначено основні функції соціально-психологічного тренінгу та принципи його побудови.

Важливим завданням соціально-психологічного тренінгу є розвиток соціально-психологічної компетентності, формування психологічних умінь, тісно пов'язаних із розвитком професійних властивостей особистості практичного психолога. У межах соціально-психологічного тренінгу навчання спрямоване на оптимізацію і модифікацію окремих рис особистості майбутнього практичного психолога, комунікативного потенціалу майбутнього фахівця, психокорекцію його глибинних особистісних якостей. Навчання сприяє зміні життєвої позиції, установок, розвитку сензитивності, самосвідомості, підвищенню соціально-психологічної компетентності студентів.

Ключові слова: активне соціально-психологічне пізнання, метод, система професійної

підготовки, майбутні практичні психологи, соціально-психологічний тренінг.

Active socio-psychological methods are widely used in different directions of psychological work with people in different spheres of social practice. Mastering such methods, along with other psychological technologies and techniques, is necessary for every qualified practical psychologist. The article deals with the basic theoretical and methodical approaches to using active socio-psychological teaching in the activity of practical psychologist. The basic methods, which are used in work with people – socio-psychological training, group discussion, imitation games, etc., are displayed.

The main purpose of using methods of active socio-psychological study is formation of abilities and skills of communication, formation of communicative competence in artificially created socio-psychological environment, which serves as psychological training group. The article examines socio-psychological training as a system of active preparation of practical psychologists to future professional activity. Analysis of theoretical works of domestic and international scholars-psychologists has been done, that shows that an important benefit of social-psychological training is the use of the educational effect of group interactions and implementation of the principle of its participants' activeness. The main functions of socio-psychological training and principles of its construction have been defined.

An important task of socio-psychological training is to develop socio-psychological competence, to form psychological abilities, which are closely related with the development of professional personality traits of a practical psychologist. Within the socio-psychological training, study process is directed to the optimization and modification of separate features of personality of future practical psychologist, communicative potential of future specialist, psychocorrection of his/her deep personal qualities. Training promotes change of life position, attitudes, development of sensitivity, self-awareness, increase of students' socio-psychological competence.

Key words: active socio-psychological cognition, method, system of vocational training, future practical psychologists, socio-psychological training.

УДК [378.147:159051]:005.336.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-23>

Синишина В.М.,
канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри психології
Ужгородського національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Реформування системи вищої освіти в Україні підвищує вимоги до професійної компетентності практичних психологів, що передбачає високий рівень їхньої соціально-психологічної підготовки. На сучасному етапі розвитку українського суспільства перед психолого-педагогічною наукою стоять важливі та відповідальні завдання вдосконалення освітнього процесу у вищій школі згідно з актуальністю вирішення проблем нового суспільного розвитку. Розв'язання таких завдань вимагає

дослідження різних аспектів, пов'язаних із покращенням якості освітнього процесу у вищій школі.

Формування сучасної особистості відбувається в умовах стрімких соціальних змін, які детермінують психічний розвиток індивіда. У ситуації вибору особистість керується власними цінностями – усвідомленими або неусвідомленими – значущими установками, стереотипними судженнями, заснованими на інфантильних переживаннях, які можуть бути неактуальними в ситуації сьогодення. Протиріччя між соціальними вимогами та глибинно-

психологічними, внутрішньо індивідуальними бажаннями суб'єкта можна вирішити шляхом пізнання неусвідомлюваних цінностей за методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН), що розкриває можливості для аналізу несвідомих глибинних компонентів психічної структури в їхній свідомій презентації на основі символічного уявлення в малюнках, за допомогою психодрами, рольової гри, соціально-психологічного тренінгу тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасна психолого-педагогічна наука і практика приділяють значну увагу соціально-психологічному тренінгу. Фундаментальні праці Н. Богомолової, Ю. Ємельянова, Г. Ковальова, Л. Петровської, А. Хараша присвячені питанням підвищення соціально-психологічної компетентності практичних психологів у закладах вищої освіти засобами соціально-психологічного тренінгу з метою психолого-педагогічної підготовки студентів до ефективної майбутньої фахової діяльності. Вітчизняні та зарубіжні дослідники (Н. Богомоллова, А. Золотнякова, Т. Яценко та ін.) використовують соціально-психологічний тренінг для вдосконалення навчально-виховної роботи у вищій ланці освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах спостерігається велика кількість літератури з відображенням тренінгових програм, технологій, вправ, які призначені для широкого кола читачів. Значна кількість інформації стимулює інтерес до можливостей використання методів активного соціально-психологічного пізнання, які нині стають затребуваним і комерційно привабливим продуктом реалізації, залучаючи до їх організації не лише практикуючих психологів, а й тих, хто не ознайомлений із логікою і закономірностями побудови тренінгу, методикою використання дослідницьких, формувальних та розвивальних вправ, не володіють методами короткострокової психологічної допомоги, способами управління груповою динамікою тощо.

Підготовка кваліфікованого тренера – процес, що передбачає глибоке засвоєння базових теоретичних знань та серйозну практичну підготовку. Значна кількість випускників психологічних закладів вищої освіти (ЗВО), опанувавши теорію, водночас, усвідомлюючи ступінь відповідальності психолога, побоюються проводити тренінг через відсутність практичного досвіду, що, безумовно, звужує можливості працевлаштування молодих фахівців.

Таким чином, є підстави стверджувати, що назріла необхідність розширення сфери використання методів активного соціально-психологічного пізнання в системі фахової підготовки майбутніх практичних психологів, зокрема, в процесі навчання студентів організації та проведення соці-

ально-психологічних тренінгів, що і зумовило проблематику статті.

Метою статті є обґрунтування доцільності впровадження методів активного соціально-психологічного пізнання в систему підготовки майбутніх практичних психологів та розкриття принципів і стратегій їх використання в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Розвиток і впровадження методу активного соціально-психологічного пізнання (далі – АСПП) в практику навчання майбутніх практичних психологів зумовлені актуальною проблемою формування зрілої, відповідальної, цілеспрямованої особистості. Теоретичною основою методу є інтеграція гуманістичного, психодинамічного та феноменологічного підходів, яка визначає принципи (орієнтації на самопізнання і саморозвиток особистості, послідовності, наступності, переважання активних групових методів роботи, моделювання життєвих ситуацій, що вимагають усвідомленої суб'єктної активності тощо) і психологічні умови (створення середовища емоційного комфорту, довіри між учасниками, умов психологічної безпеки, забезпечення рефлексії вправ, занять, програми) реалізації (Ф. Бассін, Ф. Василюк, Т. Яценко та ін.).

Метод АСПП спирається на основні потреби особистості в активності, спілкуванні, саморозвитку та прийнятті, тому синтезує принципи організації групової, соціотренінгової та гуманістичної спрямованості на пізнання і самопізнання особистості в її індивідуально неповторних виявах. Метод зорієнтований на визначення психологічних причин порушення процесу спілкування і діяльності та їхнього зв'язку зі сферою несвідомого. Загалом використання методу АСПП сприяє актуалізації творчості суб'єкта освіти, вдосконалює комунікативні навички студентів, розширює їхню самосвідомість і підвищує рівень рефлексії. Заняття в групі АСПП дають змогу послабити вплив стресогенних чинників на психіку суб'єкта і сприяють розкриттю позитивного потенціалу особистості.

У комплексному понятті «активне соціально-психологічне пізнання» акумульовано кілька важливих змістовітвірних характеристик, що впливають із змісту окремих наукових складників. По-перше, активне пізнання за своїм смисловим значенням пов'язане з процесом навчання. Як відомо, активні методи і форми навчання мають широкі дидактичні можливості (від лат. *aktivus* – діяльний), спрямовані на розвиток у студентів самостійного мислення і здатності компетентно вирішувати нестандартні навчально-професійні завдання. По суті, активне пізнання сприяє формуванню культури розумової творчої діяльності.

З психологічної позиції активність пов'язана зі здатністю особистості до саморуку, в межах якої вона відтворює себе [1, с. 153]. Активність характеризується спонтанністю, довільністю,

надситуативністю і дієвістю. Ці якості підкреслюють детерміноване значення «моменту сьогодні» (на відміну від детермінації щодо минулого або можливого майбутнього) в розвитку особистості, що забезпечує опору на принцип «тут і тепер». На думку О. Максименко, активність суб'єкта залежить від наявної в нього установки, тобто готовності сприймати світ певним чином, діяти в тому чи іншому напрямі. Активність є явищем, яке спрямовується установкою та існує завдяки установці, водночас виявляється стійкістю до впливів середовища. Тобто особистісна активність дає змогу суб'єкту сприймати власний образ як причину подій [6, с. 25].

Соціально-психологічне пізнання традиційно охоплює такі форми: групові дискусії, ігрові та тренінгові заняття (Н. Гриньова, В. Захаров, Т. Яценко та ін.). За допомогою таких методів уможливується формування надзвичайно широкого спектру вмінь, навичок і якостей майбутніх практичних психологів залежно від того, як організуються підготовка і проведення заняття, які мотиви закладаються в основу розробниками і викладачами.

Метод активного соціально-психологічного пізнання в навчанні майбутніх практичних психологів зазвичай проходить у формі соціально-психологічного тренінгу [5, с. 188]. На нашу думку, тренінг є узагальненою формою активного пізнання, в який входить групова дискусія і різного роду рольові, ділові, імітаційні та інші ігри та вправи. Тому продуктивність тренінгових занять незрівнянно цінніша.

Міжпредметний характер методів активного соціально-психологічного навчання відображає схема їхнього взаємозв'язку з різними науками про людину (рис. 1). Методи активного соціально-психологічного навчання об'єднано в окрему групу

методів психологічної роботи порівняно нещодавно, тому термінологія цього напрямку, його понятійний апарат ще не викристалізувалися. Його засновники визначають методи активного соціально-психологічного навчання в такий спосіб:

1) організаційні форми педагогічного спілкування, які забезпечують високу пізнавальну активність студентів в оволодінні практичними соціально-психологічними знаннями та комунікативними вміннями [8, с. 77];

2) своєрідні форми навчання та формування окремих умінь у сфері спілкування, а також форми їхньої відповідної корекції [7, с. 8].

Найчастіше методи активного соціально-психологічного пізнання та навчання базуються на соціально-психологічному тренінгу без уточнення їхніх цілей, теоретико-методологічної бази і специфіки змісту.

У психологію термін «соціально-психологічний тренінг» уведений німецьким ученим М. Форвергом. Саме слово «тренінг» (від англ. training) означає навчання, тренування. Натомість Ю. Ємельянов визначає цей термін як групу методів розвитку здібностей до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності [3, с. 67]. У роботах Н. Гриньової соціально-психологічний тренінг визначається як форма психологічного впливу у процесі інтенсивного навчання в груповій взаємодії [2, с. 96].

Основною метою соціально-психологічного тренінгу, на думку Б. Іваненко, є оволодіння соціально-психологічними знаннями в активній формі. Специфікою роботи тренінгових груп визначається:

– усвідомлення в процесі роботи групи особливостей поведінки кожного учасника тренінгу [7, с. 10];

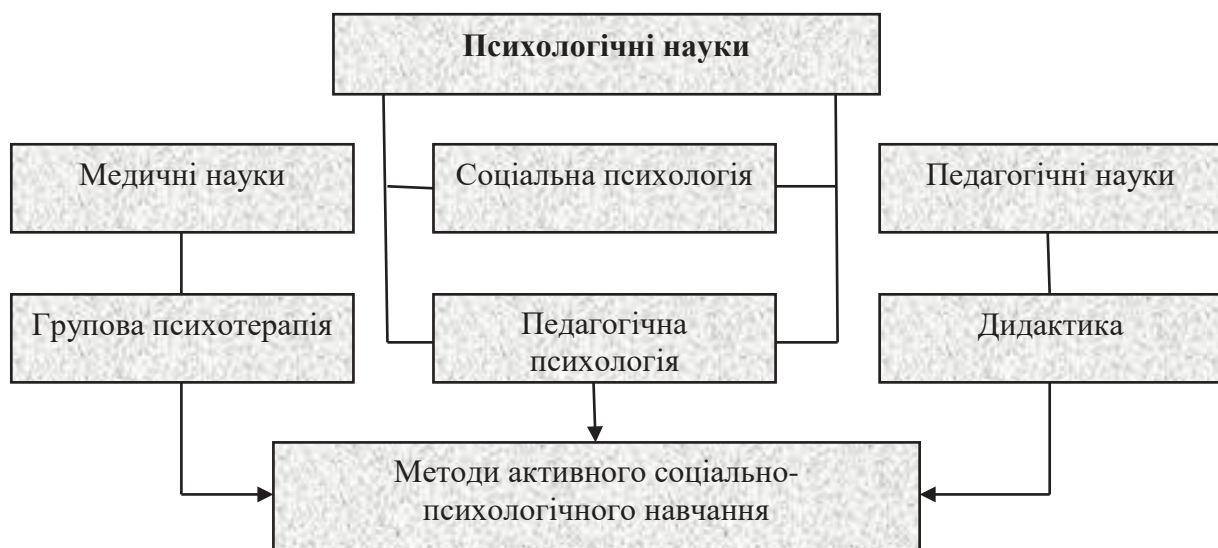

Рис. 1. Зв'язок методів активного соціально-психологічного навчання з іншими науками про людину

– розвиток умінь і навичок міжособистісного спілкування;

– об'єднання групи на основі єдиних цілей і завдань навчання, норм і правил взаємодії [4, с. 11].

З огляду на це визначимо, що ключовим аспектом тренінгу є психологічний вплив групи на особистість. Саме в процесі соціально-психологічного тренінгу відбувається глобальне перетворення психіки під впливом психологічного впливу – перебудовується ціла група психічних явищ – емоційна сфера особистості, поведінковий і мотиваційно-ціннісні аспекти.

Відомо, що психологічний вплив за формою є вербальним і невербальним (поза, міміка, жести тощо). Тому в тренінгових програмах доречно використовувати невербальні вправи. Співвідношення вербальних і невербальних засобів психологічного впливу може бути різним залежно від мети впливу. У тренінгу вони мають збігатися у своїх цілях і завданнях, посилювати дію один одного. Невербальні повідомлення конкретного майбутнього практичного психолога, учасника тренінгу, можуть відрізнятися від вербальних, що дає змогу більш точно діагностувати глибинну проблему людини, перешкоджає процесу пізнання і самопізнання. У контексті невербальної комунікації виявляються особливості емоційної сфери. Значущі ознаки тих чи інших переживань визначаються точніше, ніж у вербальній комунікації, звичайно, за умови створення психологічно безпечної, приймаючої атмосфери для спонтанної активності і творчості суб'єкта. Уміння розпізнавати й адекватно використовувати засоби впливу – найважливіший показник майстерності тренера психологічної групи, який має враховувати значну кількість чинників у спостереженні за вербальною і невербальною комунікацією.

Метод АСПП функціонує в межах суб'єкт-суб'єктної парадигми, що дає змогу встановлювати рівність психологічних позицій учасників тренінгової групи [9, с. 541]. Така система відносин безпосередньо пов'язана з гуманістичною, особистісно-орієнтованою концепцією в груповій психотерапії, заснованою на вірі в конструктивне начало людської природи. Основи підходу закладені психологами і педагогами-гуманістами (Дж. Бьюдженталь, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, В. Сухомлинський, Е. Фромм, І. Ялом та ін.), згідно з якими людина народжується здатною до творчості і розвитку, а реалізація природного потенціалу – вроджена потреба людини. Тому основним завданням сучасної освіти майбутніх практичних психологів є створення соціально-психологічних і педагогічних умов для розкриття здібностей і таланту особистості студента адекватно використовувати засоби впливу під час роботи тренінгової групи.

Спираючись на власний досвід, зазначимо, що впровадження методу АСПП у професійну підго-

товку майбутніх практичних психологів дає змогу вирішувати сукупність таких завдань: розвиток комунікативних умінь і навичок студентів, формування культури спілкування; корекція і розвиток особистісних і моральних якостей особистості; розвиток рефлексивного потенціалу, соціального інтелекту і творчих здібностей; формування психічно зрілої особистості, здатної бути адаптованою в процесі енкультурації в межах соціалізації.

Висновки. Основне завдання активних методів навчання полягає у формуванні нового стилю спілкування викладачів вищої школи в суб'єкт-суб'єктній взаємодії зі студентами, що уможливується шляхом організації роботи груп тренінгу. Важливим завданням соціально-психологічного тренінгу в професійній підготовці майбутніх практичних психологів є розвиток у них соціально-психологічної компетентності, під якою розуміється знання чинників групового спілкування, розуміння стратегії і тактики поведінки партнерів зі спілкування, володіння технологічними прийомами, а також вміння використовувати їх у конкретній ситуації. Соціально-психологічний тренінг сприяє формуванню психологічних умінь, тісно пов'язаних із розвитком професійних властивостей особистості практичного психолога. У межах соціально-психологічного тренінгу навчання спрямовується на оптимізацію і модифікацію окремих рис особистості майбутнього практичного психолога, розвитку його комунікативного потенціалу, психокорекцію глибинних особистісних якостей. Навчання сприяє зміні життєвої позиції, установок, розвитку сензитивності, самосвідомості, підвищенню соціально-психологічної компетентності студентів.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці та апробації методичних матеріалів для проведення соціально-психологічного тренінгу в професійній підготовці майбутніх практичних психологів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бажанюк В.С., Стафійчук Т.В. Принципи побудови психологічного тренінгу креативності для майбутніх професіоналів. *Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Донецьк, 17–19 квітня, 2007. Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2007. С. 150–154.
2. Гриньова Н.В. Професійне становлення майбутніх практичних психологів (на матеріалі активного соціально-психологічного навчання) : монографія. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. 257 с.
3. Емельянов Ю.Н. Активное социальное-психологическое обучение. Ленинград : Изд-во Ленингр. унта, 1985. 167 с.
4. Іваненко Б.Б. Особистісна психокорекція майбутнього практичного психолога засобами актив-

ного соціально-психологічного навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-тут психології ім. Г.С. Костюка. Київ, 2005. 20 с.

5. Кашалов М.М. Психология творческого мышления профессионала. Москва : Персэ, 2006. 688 с.

6. Максименко Е.Г. Современные дидактические технологии: учеб.-метод. пособие. Донецк : ИПО ИГР УМО, 2012. 100 с.

7. Панасенко Е., Сурчилова С. Соціально-психологічний тренінг в системі підготовки майбутніх

практичних психологів закладів освіти: принципи та стратегії побудови програм. *Молодь і ринок*. 2018. Вип. 6. С. 6–11.

8. Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект : монографія. Тернопіль : Астон, 2007. 164 с.

9. Яценко Т.С., Кмит Я.М., Алексеенко Б.Н. Активное социально-психологическое обучение: теория, процесс, практика : учеб. пособие. Хмельницкий : НАПВУ; Москва : СИП РИА, 2002. 792 с.